

Taalgebruik in overheidsdienst en onderwijs te Leuven 1829-1842

W. MELLAERTS

Gedurende het Franse bewind in 1795-1814 was er in Leuven een zekere traditie van Franstalig bestuur, gerecht en voortgezet onderwijs ontstaan. Dit was een nieuwigheid, want de stad was onder het Ancien Régime nagenoeg volledig Nederlandstalig geweest. In 1814-1815 werden onze gewesten versmolten met de Verenigde Provinciën, maar pas na negen jaar Hollands bewind, in 1823, werd het openbare leven te Leuven van bovenaf vernederlandst. Willem I rekende inzake de bestuurlijke vernederlandsing op burgemeester d'Onyn de Chastre (1817-1830); niet bepaald overtuigend, daar deze als Franse *maire* (1808-1811) de stad volledig in het Frans bestuurd had. Het Frans bleef na 1823 in het bestuur sluimerend aanwezig. De gerechtelijke vernederlandsing leverde weinig problemen op. Niet zo die in het stadscollege, waar van enige onwil of nalatigheid sprake was*.

De oppositie (1829-1830)

Daar deze vernederlandsing in onze gewesten nooit op spontane steun had kunnen rekenen, werd zij handig uitgespeeld in de anti-regeringscampagne van de unie der opposities. Dit bondgenootschap van liberaal-katolieken en jong-liberalen petitioneerde voor pers- en onderwijsvrijheid en bracht terloops ook de taalgrief ter sprake. In Leuven organiseerde de liberale oppositionele kern rond de *Journal de Louvain* dit eerste petitionnement. De redacteurs van deze krant streden als nieuw-liberalen voor persvrijheid, maar ook de taalgrief werd besproken¹. Hierdoor waren zij de spreekbuis van de verfransten, Walen en

* Cfr. W. MELLAERTS, *Taalgebruik in overheidsdienst en onderwijs te Leuven 1814-1829*, in: *Wetenschappelijke Tijden*, 48 (1989) 26-42. Met dank aan Prof. Dr. L. Wils.

1. De liberale oud-redacteurs van het ter ziele gegane oppositieblad *L'Observateur Belge* (1815-20), P.F. Van Meenen en A.F. d'Elhougne, verenigden enkele nieuwe krachten rondom zich, o.a. de studenten A. Roussel en L. d'Elhougne, en vormden in 1829 de redactie van de *Journal de Louvain*. Cfr. J.A. BORNEWASSER, *Het Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden (AGN)*, 11 (1983) 261-264; W. NAUWELAERTS, *Bijdrage tot de geschiedenis van de pers in het arrondissement Leuven. Repertorium (1773-1914)*. Leuven, 1978, p. 40; E. LAMBERTS, J. ROEGIERS (eds.), *De universiteit te Leuven 1425-1985*. Leuven, 1986, p. 147, 171. Voorbeeld uit de *Journal de Louvain (JDL)*: 20 juni 1829, p. 2-3.

genaturaliseerde Fransen in de Vlaamse gewesten, die misnoegd waren, omdat ze zich geremd zagen in hun carrière in overheidsdienst. Hun sluimerend ongenoegen sloot aan bij een zekere onrust in Wallonië, waar het Frans slechts geduld werd en geenszins de officiële taal was. Naast concessies inzake onderwijs en pers hielden de Koninklijke Besluiten van 28 augustus 1829 een kleine toegeving in op de vroegere taalbesluiten. Met name in notariële akten en in strafzaken werden enige faciliteiten toegestaan, maar het beginsel „streektaal is voertaal” bleef overeind. Belangrijker was echter dat de beginselvastheid van Willem I voor het eerst een barst vertoonde, wat de tegenstanders aanzette om te volharden, en dat de tot dan toe weinig gewichtige taalgrief door het besluit op de voorgrond kwam.

Tijdens de daaropvolgende maand speelde de *Journal de Louvain* de taalgrief meermaals uit. Op 5 september zag ze zich gesterkt in haar strijd om de taalvrijheid en kondigde ze nieuwe actiemiddelen aan. Overtuigd van het unionisme, riep ze liberalen én katholieken op tot een nieuw petitionnement. De onderwijs- en taalpolitiek zouden hierin voorop moeten staan. Op 19 september koos de krant de zijde van de Nederlandsonkundigen, door te stellen dat „la grande majorité des Belges comprend et parle le français; un grand nombre ne comprend et ne parle pas d'autre langue. C'est donc une injustice manifeste, une erreur, fille d'autres temps, de vouloir leur imposer le langage d'une ou de deux excellences”. Nauwelijks een maand later ontstond er een tweede petitiebeweging, meer dan de vorige geleid door de lagere clerus en bovendien massaler van omvang. In Zuid-Brabant, evenals in Luik en Namen, stond de lokale adel aan het hoofd, uiteraard in samenwerking met de plaatselijke clerus. Ditmaal eiste men het herstel van de totaliteit der grieven en kwam de taalgrief pas op de derde plaats, na de eisen om onderwijs- en persvrijheid. Het petitionnement bereikte een hoogtepunt in december 1829 - februari 1830 en won 360.000 handtekeningen, vooral onder de (Vlaamse) platelanders, die sterk onder invloed stonden van de lokale geestelijkheid. In Leuven ging de petitie rond van de katholieke edelman de Robiano de Borsbeek; zij kende een enorme verspreiding en diepte de taalgrief het meest uit. Vrijheid van onderwijs, bescherming van het katholicisme, taalvrijheid, gelijkstelling van Hollanders en Belgen bij benoemingen en een wet op de rechterlijke organisatie stonden achter elkaar op de verlanglijst, samen met nog enkele andere grieven. De taalgrief stond qua lengte zelfs op de tweede plaats, na de onderwijsgrief. De petitie eiste vrijheid voor het Frans op in het gerecht, het bestuur en bij het verlijden van akten; meer nog, zij vroeg de beoefening van het Frans in heel het rijk, omdat die taal in nauw verband stond met de godsdienst, de economie en de cultuur, in één woord, het Frans als geleider van de *civilisation*; tot slot keurde zij de taalpolitiek af als een instrument om protestantse Hollanders bij benoemingen te bevoordelen. De Robiano eiste dus ook taalvrijheid in de Vlaamse gewesten, terwijl de andere petities zich meestal

tot Wallonië beperkten². Omdat de taalkwestie de gewone man niet kon beeroeren, deed de propaganda meermaals een beroep op valse argumenten, zoals de bescherming van de godsdienst en de belastingvermindering³.

In Leuven waren er 762 ondertekenaars: 611 op de Franstalige versie van de petitie en 151 op de Nederlandstalige. De Franstalige petitie telde dus viermaal meer handtekeningen; volgens De Jonghe waren het „natuurlijk” de adel en burgerij die hierop tekenden, terwijl de andere stedelingen op de Nederlandstalige petitie tekenden. Feit is dat de Franstalige eerder in omloop kwam (7 nov. 1829). Vanaf eind november kon men kiezen en blijkbaar tekende men liever in op de Franstalige. De eerste ondertekenaars waren onderwijzer Ansiou, deken Vandewardt en advocaat Van Meenen: ijverars voor respectievelijk onderwijsvrijheid, godsdienstvrijheid en taal- en persvrijheid broederlijk verenigd. De clerus was zeer actief, want naast de deken tekenden vier pastoors, twaalf onderpastoors en nog een 30-tal andere geestelijken. Onder de ondertekenaars bevonden zich ook figuren die de Leuvense politiek tijdens en na de revolutie mee zouden bepalen: J. Deneeff, A. Peemans, H. Peemans, L. Stappaerts, A. Roussel, L. Deswert, d'Elhougne vader en zoon en J. Bauwens; verder nog onderwijzers, advocaten, handelaars, studenten, renteniers enz. Geen spoor echter van de burgemeester en zijn schepenen, in geen enkele Zuidbrabantse stad trouwens. Anders was het gesteld in de landelijke gemeenten⁴.

Willem I gaf opnieuw toe en ondertekende het Koninklijke Besluit van 4 juni 1830. Volgens een hele reeks auteurs betekende dit taalbesluit de invoering van de taalvrijheid, een terugkeer naar de toestand vòòr 1819. De eerste twee artikels hielden in dat voor alle akten en notariële aankondigingen de taal van de belanghebbende partijen beslissend was. In de Franstalige taalgrensgemeenten werd de taalvrijheid ingevoerd en in Wallonië werd het Frans definitief erkend als officiële taal in administratieve, financiële en gerechtelijke zaken; in Vlaanderen bleef het Nederlands de officiële taal in vermelde aangelegenheden én in militaire zaken. Wél werden er aan Nederlandsonkundigen in Vlaanderen faciliteiten verleend in administratieve, financiële en gerechtelijke zaken.

2. In enkele petitieën werd het Vlaams tegenover het Hollands gesteld. Dit was vrij uniek, voorheen was de taaleenheid geen probleem. Het Vlaams zou maar als produkt van de revolutie van het Hollands afgezonderd worden en na 1830 uitgroeien tot een aparte taal. Cfr. L. WILS. *Vlaams en Hollands in het Verenigd Koninkrijk*, in: *Dietsche Warande en Belfort*, nov. (1956), 527-536.

3. Cfr. Verslag (over de publieke opinie) van de gouverneur van Zuid-Brabant aan de minister van Binnenlandse Zaken, 13 dec. 1829; geciteerd door H.T. COLENBRANDER. *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland 1795-1840*. Dl. 9/2, 's-Gravenhage, 1916, p. 707-710.

4. Petitie van Leuven aan de Staten-Generaal; ARA. 's-Gravenhage. Tweede afdeling. Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zitting 1829-1830, portefeuille 843; Verslag van de minister van Binnenlandse Zaken aan de koning (over petitionnement in Zuid-Brabant), 2 juni 1830; ARA. 's-Gravenhage. Tweede afdeling. Kabinet van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Portefeuille 25, dossier 879.

Voor de eerste twee aangelegenheden mochten zij zich in het Frans richten tot de bevoegde autoriteiten, welke dan ook in het Frans mochten antwoorden. Deze overheden mochten bovendien hun aankondigingen, naast in het Nederlands, ook in het Frans publiceren, voorzover deze de volkstaal was van een deel van de bevolking of wanneer de aankondigingen ook in Waalse gemeenten rondgingen. In gerechtelijke aangelegenheden kon een Nederlandsonkundige als partij in burgerlijke zaken of als beklaagde of beschuldigde in strafzaken de rechtbank of het Hof om toestemming vragen het Frans in akten en pleidooien te gebruiken; in strafzaken kon de rechter zulks niet weigeren. Met oog voor de individuele rechten van de Nederlandsonkundigen als burger, niet als ambtenaar, leek dit een meer aanvaardbare en minder staatse taalregeling, die de oppositie scheen gerust te stellen. Het Nederlands bleef dus overheersend in bestuur en gerecht: het behield zelfs zijn monopolie in het centrale bestuur, het leger en het lager en middelbaar onderwijs.

In welke mate werd dit taalbesluit toegepast of in hoeverre beantwoordde het aan een behoefte? De *Journal de Louvain* stelde op 13 juni 1830 dat het K.B. een stap in de goede richting was, maar toch slechts een halve oplossing. Reeds op 13 juli vroeg het stadsbestuur aan Gedeputeerde Staten om een tweetalig bestuursmemoriaal — wat het verkreeg —, „daar de aanhaling van beschikkingen, welke ten behoeve van particulieren, soms oogenblikkelijk zouden moeten vertaald worden, aan mismakingen zouden kunnen onderhevig zijn, ofwel schandelijke vertragingen zouden kunnen veroorzaken”⁵. In haar relatie met particulieren, die zich in het Frans tot haar wendden — wat helemaal geen bewijs van Nederlandsonkundigheid was, zoals in het K.B. bepaald —, gebruikte de stad opnieuw het Frans⁶. In de interne administratie en bij de gewone contacten met de burgers bleef het Nederlands gehandhaafd. Voor de publikatie van aankondigingen zou het stadsbestuur zich in bepaalde gevallen gebaseerd kunnen hebben op volgende passus van het K.B.: „in de gevallen waar het van belang is, dat de aankondigingen ook in de Waalsche provincies of gemeenten bekend worden”. Dit gold zeker voor het programma van het stadscollege dat o.m. verspreid werd naar Waalse gemeenten. Deze affiche was bijgevolg tweetalig. Andere voorbeelden waren niet te vinden⁷.

De invloed van het K.B. op het Leuvense rechtswezen bleef al bij al miniem. In de lagere rechtbanken — vredegerecht en politierechtbank — werden de

5. Stadsarchief Leuven. Cuvelier (SAL.Cuv.). Nr. 11216, 11208 (25 juni 1830).

6. B.v. SAL.Cuv. Nr. 11301.

7. SAL.Cuv. Nr. 11475; wegens de strenge voorwaarden voor tweetalige publikaties en de korte tijdsruimte moet het effect van deze publikatiemaatregel als uiterst gering geschat worden, ondanks het gebrek aan specifieke bronnen voor de periode jan.-sept. 1830 (de *Recueil d'ordonnances* ontbreekt ons).

faciliteitenmaatregelen nauwelijks toegepast. Voor de hogere rechtbanken zijn de gegevens beperkt tot de strafdossiers voor het Hof van Assisen: geen enkel proces vanuit het arrondissement Leuven werd afgesloten met een Franstalig arrest. Over de mondelinge procesgang deden er wel andere geruchten de ronde⁸.

Zowel in het bestuur als in het gerecht maakten de Nederlandsonkundigen maar weinig of geen gebruik van de beperkte faciliteiten. In hun rechten als burger, d.i. als geadministreerde of rechtsonderhorige, voelden zij zich in de praktijk niet of nauwelijks verdrukt; wel in hun rechten als bestuurlijk of gerechtelijk ambtenaar of als advocaat. Hieraan zou de Belgische revolutie tegemoetkomen⁹.

Bestuur en gerecht (1830-1842)

Teruggrijpend naar de lange Franstalige traditie in onze gewesten en uit anti-Hollandse gezindheid schafte het Voorlopig Bewind (sept. 1830 - febr. 1831) de taalwetgeving af. Het gebruik van de volkstaal werd niet meer aanvaard als algemeen rechtsbeginsel¹⁰. De Zuidbrabantse gemeentebesturen ontvingen al op 5 oktober een betekenisvolle omzendbrief van de provincie; gouverneur a.i. was toen Van Meenen, de bekendste van de kern van opposanten tegen Willem I die zich om de *Journal de Louvain* heen geformeerd had. De omzendbrief stelde dat de taalvrijheid een der meest natuurlijke rechten was en dat,

8. In een brief aan de minister van Justitie getuigde de Lierenaar Bergmann (d.d. 15 juli 1830) over het gerucht dat in de rechtbank van eerste aanleg van Leuven alles in het Frans verliep. Dit zou een volledige overtreding zijn van de bestaande taalwetgeving en is bijgevolg weinig waarschijnlijk. Was het niet veeleer zoals in Brussel, waar advocaten hun cliënten vroegen Franstalige pleidooien te mogen houden (zelfs wanneer de cliënten Fransonkundig waren)? Cfr. H. VAN GOETHEM. *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht 1795-1935*. Onuitgegeven dissertatie Rechten U.I. Antwerpen, 1987, dl. 1, p. 190-192; COLENBRANDER, dl. 9/2, p. 821.

9. Voor deze hele episode van de petitionnementen en de taalbesluiten cfr. A. DE JONGHE. *De taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830)*. St.-Andries-bij-Brugge, 1967, p. 225-263; L. WILS. *De taalpolitiek van Willem I*, in: *Bijdragen en mededelingen tot de geschiedenis der Nederlanden*, 92 (1977), 84-86; H. VAN GOETHEM, dl. 1, p. 183-193; JDL, 20 juni 1829, 5 sept. 1829, 10 sept. 1829, 19 sept. 1829, 25 nov. 1829, 23 dec. 1829, 13 juni 1830.

10. Treffend is de houding van de unionistische krant JDL t.o.v. de nationaliteitenkwestie vòdr en na 1830. In haar kritiek op de taalpolitiek van Willem I bevocht zij de regering met het argument: „On ne songea point que Frisons, Hollandais, Flamands et Wallons formaient quatre races bien distinctes, et séparées entre elles par une sorte d'antipathie” (20 juni 1829). Na 1830 werd dit: „Nous avons toujours cru que Flamands et Wallons ne formaient qu'une nation, et que séparer les uns des autres, c'était semer la désunion dans le pays” (10 sept. 1831). Dit is niet zozeer een illustratie van de mentale omschakeling, maar — omdat het eerste citaat paste binnen het kraam van de Franstalige en/of anti-Hollandse leidende klasse (nl. in haar strijd tegen de regering) — een illustratie van de hypocrisie van deze klasse in deze kwestie.

om de bestaande verdrukking te stoppen, „vous redevenez en possession du droit d'employer dans votre correspondance administrative soit la langue française, soit la langue Flamande, comme vous le jugez convenable, et que dans vos relations avec vos administrés, il importe que vous fassiez usage de celle qu'emploient les parties elles-mêmes, ou qu'elles désirent qui soit employée”¹¹. Dus in de relatie met de hogere overheden taalvrijheid voor de gemeenten, in de relatie met de burgers de taal van de partijen. Dit laatste punt zou geleidelijk uitgehold worden.

Het besluit van 16 november van het Voorlopig Bewind diepte het principe van taalvrijheid verder uit: in de relatie met de administratie mochten de burgers zich zonder onderscheid bedienen van het Frans, Vlaams of Duits. Dit impliceerde niet dat men ook bv. een Nederlands antwoord kreeg op een Nederlandstalige brief, maar enkel dat een burger verstaan werd. Het fenomeen van Nederlandsonkundige ambtenaren die in relatie stonden met de bevolking, zou dus onmogelijk moeten zijn. De grondwet proclameerde de taalvrijheid, maar in bepaalde zaken zou die bij wet beperkt kunnen worden, in de zin van een beperking van het Nederlands taalgebruik. Dit bleek echter onmogelijk, tenzij voor de centrale administratie en het leger.

Binnen deze taalvrijheid — mettertijd meer voor de ambtenaar dan voor de burger — verfransten de provinciale en de meeste stedelijke administraties, het gerecht, het middelbaar en hoger onderwijs. Toch had de taalpolitiek van Willem I sporen nagelaten. De administratie van landelijke gemeenten en van enkele kleine steden, tot op zekere hoogte ook de lagere en zelfs de hogere rechtspraak zowel in de provincies Oost- en West-Vlaanderen als in Antwerpen bleven het Nederlands gebruiken. Ook het volksonderwijs in de Vlaamse gewesten bleef Nederlandstalig; het middelbaar onderwijs verfranst na een, meestal korte, tweetalige overgangsfase¹².

Eerste Belgische burgemeester van Leuven werd J. Deneeff, oud-strijder van de Brabantse revolutie (1789-1790) en gewezen *maire* van Aarschot. Na diens overlijden in 1833 kwam het stadsbestuur geleidelijk in overwegend katholieke handen onder leiding van burgemeester Van Bockel. Vanaf 1842 werd Leuven echter een der meest liberale steden, aanvankelijk geleid door de „unionistische” burgemeester d'Udekem (1842-1852)¹³.

11. *Bulletin Administratif*, 1830, nr. 106 (circ. 5 okt. 1830).

12. VAN GOETHEM, dl. 1, p. 195-206, 236; A. PRAYON VAN ZUYLEN. *De Belgische taalwetten*. Gent, 1892, p. 132-133, 137-140; W. VAN DEN STEENE. *Taalwetgeving. B. Bestuurszaken. - Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 2 (1975) 1609; L. WILS. *De taalpolitiek...*, p. 86-87.

13. Het eerste stadsbestuur telde in zijn rangen verschillende petitionarissen van 1829, zoals Deneeff, A. Peemans, L. Deswert, L. Stappaerts, J. Bauwens, figuren die het o.a. gemunt hadden op de Hollandse taalbesluiten. Belangrijk is ook dat A. Roussel, petitionaris, redacteur van de *JDL*, hevig revolutionair en (Belgisch) arrondissementscommissaris, tevens van nov. 1830 tot maart 1831 stadssecretaris was. Ook de latere burgemeester Van Bockel (1833-42) was van bij het begin betrokken bij de machtsovername in 1830 — hij werd eerste schepen. Cfr. W. WOUTERS, *De plaatselijke pers en de gemeenteverkiezingen te Leuven (1830-1848)*. Onuitgeg. lic. verhand. Mod. Gesch. K.U. Leuven, 1966, p. 69, 82.

Reeds in de vroege septemberdagen, op 2 september 1830, en nog onder het orangistisch stadsbestuur van d'Onyn de Chastre werd het Frans ingevoerd in de processen-verbaal van de regentieraad, de voorloper van de gemeenteraad: „vu la célérité qu'exigeait l'expédition des affaires, les écritures seraient provisoirement tenues en langue française”¹⁴. Kon men zich vlotter uitdrukken in het Frans of kwamen er ineens veel meer Franse stukken binnen? Feit is dat dit in de ogen van het laatste Hollandse stadsbestuur een voorlopige maatregel was; de revolutionairen zouden hem bewust bestendigen. Bijgevolg werden de processen-verbaal van de voorlopige veiligheidscommissie (18 okt. - 1 nov. 1830) en haar opvolger, het college van burgemeester en schepenen, evenals die van de nieuw verkozen regentieraad (vanaf 6 nov. 1830) opgesteld in het Frans. In de gemeenteraad verliep alles opnieuw in het Frans¹⁵.

Een ander onderdeel van de interne administratie is de burgerlijke stand. Een omzendbrief van de gouverneur a.i. (d.d. 7 okt. 1830) vroeg de gemeenten in welke taal ze hun registers wilden houden; zo er geen antwoord kwam, zouden ze deze in het „Vlaams” ontvangen, zoals voordien¹⁶. Leuven had echter nog registers voor 1831 in voorraad, die geleverd waren tijdens het Hollandse bewind. Zodra het kon, volgde de verfransing, namelijk vanaf 1832. Maar liefst tot 1888 zou deze dienst exclusief Franstalig blijven¹⁷. Ook de bevolkingsregisters van 1829, die dienst deden tot de volgende volkstelling in 1846, werden vanaf eind 1830 in het Frans bijgehouden¹⁸.

In de andere stadsdiensten werd geleidelijk aan ook naar het Frans overgeschakeld. Onder de administratieve bevoegdheid van de politiedienst viel o.a. het afleveren van certificaten, het opstellen van processen-verbaal en van verklaringen, het verlenen van toelatingen e.d. Deze formaliteiten werden tijdens de eerste jaren verfranst. Rapporten en processen-verbaal van politieagenten kwamen in beide talen voor: in 1852 b.v. werd van een kandidaat-agent geëist zulke stukken in beide talen te kunnen opstellen, wat wijst op een bestaand gebruik. De nota- en briefwisseling tussen politiecommissaris en stadsbestuur verliep vanaf de revolutie volledig in het Frans¹⁹. In de dienst van Stads- en Vaartwerken bleef tot circa 1834 nog wat Nederlands bewaard. De militieadministratie werd vanaf 1831 in het Frans bijgehouden²⁰. De dienst der ge-

14. SAL. Cuv. Nr. 11178, 11183.

15. SAL. Cuv. Nr. 11150, 11165, 11179, 11184.

16. Deze omzendbrief was gericht aan de gemeenten van de districten Brussel en Leuven; *Bulletin Administratif*, 1830, nr. 109 (circ. 7 okt. 1830).

17. SAL. Cuv. Nr. 11208 (15 okt. 1830); SAL. Mod. Arch. Bourgemestre et échevins. Résolutions, 1831, 25 okt. 1831; SAL. Registres des naissances, des mariages, des décès, 1830-.

18. SAL. Bevolkingsregisters/Registres de population, 1829-1846-1856-1866.

19. SAL. Mod. Arch. Niet-geïventarizeerde bundel 1832, 1834; *Ville de Louvain. Bulletin Communal*, 1852. Leuven, s.d., p. 160, 227-228.

20. SAL. Mod. Arch. Niet-geïvent. bundel 1832, 1834; SAL. Mod. Arch. Politierglementen, nr. 101; SAL. Mod. Arch. Nr. 2040; SAL. Mod. Arch. Nr. 7352-7456.

meentebelastingen was, volgens het getuigenis van het diensthoofd, volledig verfranst en dit vanaf uiterlijk 1834²¹. De kerkfabrieken bleven in hun rekeningen en begrotingen, die vooral dateren van na 1840, en in lastenkohieren het Nederlands gebruiken; officiële handelingen werden in het Frans vericht²². De burgerwacht gebruikte van bij zijn oprichting intern Frans²³. Ook het secretariaatswerk werd spoedig verfranst: vanaf augustus 1832 werden binnekomende brieven niet meer in het Nederlands aangetekend en naar de diensten doorverstuurd²⁴.

In de briefwisseling van het stadsbestuur kan eenzelfde kort overgangsstadium vastgesteld worden. De provinciale omzendbrief van 5 oktober 1830 verleende aan de gemeenten taalvrijheid in hun correspondentie met de hogere overheden. Bijgevolg correspondeerde het stadsbestuur met de provinciale en centrale administratie voortaan in het Frans²⁵. Ook het in 1836 ingevoerde *Rapport administratif* van de stad was Franstalig. Van de provincie ontving Leuven vanaf december 1830 een tweetalig *Bulletin Administratif*. Met andere overheidsdiensten, zoals het gerecht en de „openbare onderstand”, gebeurde de briefwisseling eveneens in het Frans²⁶. Met andere gemeentebesturen werd vanaf het begin in het Frans gecorrespondeerd, uitgezonderd met enkele kleine gemeenten in de aanvangsjaren²⁷.

In zijn relaties met de burgers moest het stadsbestuur volgens de bovenvermelde omzendbrief bij voorkeur de taal van de partijen gebruiken. Zoals er tussen juni en september 1830 faciliteiten waren voor Nederlandsonkundige burgers, waren er nu in feite voor de Fransonkundigen, het gros van de bevolking. Nederlandse brieven zouden in die taal beantwoord worden. Dit gebeurde ook in Leuven, tenminste in de eerste jaren, maar binnen het stelsel van taalvrijheid verdween dit gebruik en de brieven werden in het Frans beantwoord. Deze praktijk kon alleen maar tot gevolg hebben dat steeds meer particulieren, verenigingen, ambtenaren in relatie met het stadsbestuur naar het Frans overschakelden. Enkele voorbeelden: amper vier op 32 particulieren schreven i.v.m. een onderwijsstatistiek in 1833 het stadsbestuur in het Nederlands aan (12,5 %); slechts één op 13 beursaanvragen van particulieren eind 1834 was in het Nederlands gesteld (7,7 %), terwijl die in 1831 nog de helft bedroegen; onder de sollicitatiebrieven van 1831 stelden we nog enige taalver-

21. Directeur van de gemeentebelastingen aan stadsbestuur, 26 febr. 1834; SAL. Mod. Arch. Niet-geïnv. bundel 1834.

22. SAL. Cuv. Nr. 11455-11465; SAL. Mod. Arch. Nr. 3859-3863, 3880-3886, 3933, 3742.

23. SAL. Mod. Arch. Nr. 4833, 4851, 7338.

24. SAL. Mod. Arch. Niet-geïnv. bundel 1832.

25. SAL. Cuv. Nr. 11208; SAL. Mod. Arch. Nr. 7534.

26. SAL. Mod. Arch. Niet-geïnv. bundel 1832, 1834; SAL. Cuv. Nr. 11277; SAL. Mod. Arch. Nr. 7727.

27. SAL. Mod. Arch. Niet-geïnv. bundel 1832, 1834.

menging vast, die van 1832 waren alle Franstalig. Ook de verenigingen schreven na een korte overgangsfase overwegend Franse brieven aan het stadhuis; hierin zou maar verandering komen na de opkomst van enkele vlaamsgezinde verenigingen in de jaren 1840, die een Nederlandse correspondentie begonnen te voeren. Doch pas vanaf de jaren 1870, onder een katholiek stadsbestuur (1869-1872), het eerste sinds 1842, zouden Nederlandstalige brieven in die taal ook beantwoord worden²⁸.

In welke taal werden de stedelijke verordeningen gepubliceerd? Voor de periode van de revolutie tot eind 1831 beschikken we over een interessante bron, nl. de *Proclamations et dispositions diverses publiées à Louvain (1830-1831)*, uitgaande van verschillende overheden²⁹. Globaal gezien, waren in deze periode ongeveer twee derde van de publikaties ééntalig Frans, 21,1 % tweetalig en 12,6 % ééntalig Nederlands. De publikaties van de burgerwacht waren zelfs overwegend Franstalig (85 %). In het stadsbestuur werden in 1830-1831 58,1 % van de verordeningen, proclamaties e.d. in het Frans gepubliceerd en het resterende percentage ongeveer gelijkelijk in een Nederlandse- of tweetalige versie, resp. 20,3 % en 21,6 %. De verhouding bleef ongeveer gelijk tot in 1833: Nederlandse en tweetalige publikaties benaderden de helft van het totale aantal. Zij sloegen op materies als belastingen, jaarmarkten, vrijwilligers voor het leger, maten en gewichten e.d., zaken die de gewone burger zeer direct aanbelangden. Na 1833 was de Franstaligheid overwegend en na enkele jaren heerste ze bijna exclusief. Tussen 1838 en 1848 werden 34 van de 38 gemeentereglementen in het Frans gepubliceerd. Tussen 1849 en 1860 waren ze alle Franstalig. Naast deze reglementen waren er uiteraard verschillende proclamaties, militie-, kies-, onderwijs-, gelegenhedsaffiches e.d., die veel talrijker waren; ook deze waren na 1833 nagenoeg exclusief Franstalig. Een grote uitzondering hierop was de affiche van de jaarmarkt, die in beide talen gepubliceerd werd. In hoeverre is deze verfransing in verband te brengen met het aantreden van de nieuwe burgemeester Van Bockel in 1833?³⁰. Slechts na een petitie in 1861 van de vlaamsgezinde verenigingen van Leuven zou er opnieuw enige tweetaligheid komen. Het schepencollege zou voortaan uitmaken welke publikaties ook in de volkstaal zouden verschijnen en dit binnen een bepaald budget. Maar: geen bindend besluit en een vertaling zonder rechtskracht — zoals overigens voor de (nationale) wetgeving. Deze beslissing zou echter maar goed gevolgd worden vanaf de jaren 1870 onder het katholieke stadsbestuur.

28. Ibidem; SAL. Mod. Arch. Nr. 11038, 3590, 10485, 10346-10346; SAL. Cuv. Nr. 11297, 11297, 11285, 11301.

29. SAL. Cuv. Nr. 11107.

30. SAL. Mod. Arch. Recueil de règlements de police, etc., 1838-1848, 1849-1858, 1859-1869; SAL. Mod. Arch. Politie-reglementen 1-100; SAL. Mod. Arch. Nr. 8883; SAL. Mod. Arch. Bourgemestre et échevins. Résolutions, 1831 & Minuten der ambtelijke verslagen van de zittingen van het college, 1847-1848; SAL. Mod. Arch. Niet-geïnv. bundel 1832, 1834; SAL. Cuv. Nr. 11484.

Taalgebruik in verordeningen, proklamaties e.d. (1830-1831):

	NDL.	FR.	TWEETALIG	TOTAAL
	%	%	%	%
1. Stadsbestuur	15 (20,3 %)	43 (58,1 %)	16 (21,6 %)	74 (100 %)
2. Burgerwacht	2 (6 %)	28 (85 %)	3 (9 %)	33 (100 %)
3. Voorlopige Veiligheids- commissie (18 okt.- 1 nov. 1830)	2	4	2	8
4. Arrondissementscommis- saris	0	4	3	7
5. Provinciebestuur:				
-Nederlands	0	1	1	2
-Belgisch	1	3	6	10
6. Voorlopig Bewind (sept. 1830-febr. 1831)	0	8	1	9
7. Staatshoofd:				
Willem I	0	1	0	1
regent	1	1	0	2
Leopold I	0	0	2	2
8. Leger	0	2	0	2
9. Andere	0	15	1	16
10. TOTAAL	21 (12,6 %)	110 (66,3 %)	35 (21,1 %)	166 (100 %)

De verfransing had ook invloed op de aanwerving van bedienden en ambtenaren. Overlopen we even de sollicitaties bij de dienst der gemeentebelastingen. Reeds in 1834 stelde het diensthoofd vast dat er onder de sollicitanten enkelen waren „qui ne connaissent uniquement que la langue flamande ce qui est incompatible avec le service actuel de l'octroi attendu que toutes les écritures se font en français"; zij werden bijgevolg afgewezen³¹. Verschillenden ondergingen dit lot. Bij wijze van voorbeeld halen we de kandidatuur aan van ene Vanbegin uit Leuven in 1840: „Les renseignements pris à son égard lui sont assez favorables, mais il est fâcheux qu'il ne sache ni lire ni écrire en français, ce qui est d'une nécessité absolue". Benoemingsvereisten waren een goede naam en faam, een geschikte leeftijd én tweetaligheid — met nadruk op het Frans. Die tweetaligheid verhinderde dus ook de benoeming van Nederlands-onkundigen, zoals van ene Catoul uit Tourinne-la-Grosse, die in 1840 werd afgewezen, want „il sera difficile de le placer en ce qu'il ne connaît pas du tout le flamand". Dat ook hierop uitzonderingen voorkwamen, zeker in de latere jaren en decennia, lijkt waarschijnlijk. Immers, het accent kwam meer en

31. Cfr. (21).

meer te liggen op de Franse taalkennis, niet alleen op het lezen en schrijven, maar zelfs op het spreken. Reeds in 1842 ondervond de Leuenaar Vanderveeren dit; het rapport stelde, dat hij „parle très peu le français, ce qui apportera toujours un obstacle à sa nomination dans les taxes municipales”. Bestonden deze praktijken ook in de andere stadsdiensten? Van de kandidaten voor de post van adjunct-politiecommissaris weten we dat zij in een examen o.a. moesten bewijzen het Frans en het Nederlands correct te kunnen spreken en schrijven; van een gewone politieagent werd „enkel” vereist beide talen te kunnen schrijven. Dat de Franse schrijfkunst van de sollicitanten in deze decennia niet bepaald op een hoog peil stond, behoeft geen betoog³².

Werd ook het uitzicht van de stad door het stadsbestuur verfranst? Over de opschriften van openbare gebouwen hebben we geen gegevens. De straatnaamborden bleven tweetalig, zoals sedert hun invoering het geval was. In 1842-1843 kregen talrijke nieuwe en oude straten een benaming; voor 36 % van de tot dan toe benaamde straten was er echter geen Nederlands equivalent; deze straten werden in het raadsbesluit enkel in het Frans vermeld. In 1861 zou de burgemeester verklaren dat de straatnamen *over het algemeen* tweetalig werden aangeduid; uitzonderingen konden dus wel degelijk voorkomen. In 1855 strandde overigens het voornemen van een schepen om eentalig-Franse straatnaamborden in te voeren op het verzet van de vlaamsgezinde verenigingen van de stad³³. Voor het aanbrengen van borden op particuliere huizen, voor reclame- en andere doeleinden, legde het stadsreglement de eigenaar een voorafgaande toelating op, maar daar werd niet streng de hand aan gehouden. Bij een onderzoek maken we dus abstractie van de zonder toelating geplaatste borden en van de borden met toelating maar zonder gekende inhoud. Dit geeft het volgende beeld: tussen 1840 en 1855 wordt in gemiddeld 68,7 % van de aanvragen een Franstalig bord vermeld, in 21,9 % een Nederlandstalig; in 6,7 % vinden we het taalneutrale „estaminet” (dit Franse woord was tot de volkstaal gaan behoren). Ook hier dient gewezen op de vaak miserabele linguïstische kwaliteit van de borden, zowel van de Franse als van de Nederlandse³⁴.

Wat deze linguïstische kwaliteit aangaat, ging het stadsbestuur ook hier over de schreef. In de beginjaren publiceerde het immers nog enkele Nederlands- of tweetalige verordeningen. Het Nederlands was toen gesteld in de oude Vlaamse spellingswijze en vele malen ging het om een letterlijke vertaling uit het Frans.

32. SAL. Mod. Arch. Nr. 3590 (ook vonden we stukken, waarin sollicitanten op hun Franse schrijfkunst getest werden, ca. 1840-1850); *Bulletin Communal*, 1852. Leuven, s.d., p. 160, 227-228.

33. SAL. Mod. Arch. Nr. 8990; *Bulletin Communal*, 1861. Leuven, s.d., p. 211.

34. We baseren ons hiervoor op de correspondentieregisters (vòòr 1840 en na 1855 worden hierin bijna geen toelatingsaanvragen vermeld), SAL. Mod. Arch. Nr. 7531-7542. Omtrent de taalkwaliteit van de borden, cfr. b.v. *L’Affiche de la ville et de l’arrondissement de Louvain*, 11 nov. 1838.

Ook het Leuvense rechtswezen werd spoedig weer verfranst. In de lagere rechtbanken had dit proces zich in heel Vlaams-Brabant omstreeks 1840 reeds volledig voltrokken. In de vier andere Vlaamse provincies wist het Nederlands zich op dit niveau te handhaven. Ook de hogere rechtbanken werden na 1830 verfranst. Enkel voor de correctionele rechtbank zijn er bronnen voorhanden. In 1832 was het Frans al exclusief in gebruik in het parket en de raadkamer; tussen 1832 en 1840 geleidelijk ook bij de onderzoeksrechter, die in zijn ondervragingen tussen 1840 en 1860 op het Frans overschakelde. De eigenlijke rechtspleging gebeurde in het Frans, met uitzondering van de verhoren tijdens de zittingen; de pleidooien van de advocaten verliepen na 1830, na een zekere overgangperiode, nagenoeg uitsluitend in het Frans³⁵. Deze verfransing wordt bevestigd door de Leuvense orangistische pers (1836-1844), die als enige instantie meermaals taalmisstanden in gerecht en bestuur aanklaagde³⁶.

Onderwijs (1830-1842)

Pas in 1842 werd het lager onderwijs bij wet geregeld, de lokale overheden waren voordien dikwijls in gebreke gebleven. De armenscholen van Leuven, georganiseerd door het Bureau van Weldadigheid, telden begin 1834 samen 420 leerlingen. Het jaar daarna sloot het Bureau een overeenkomst af met twee congregaties (Broeders van Liefde en Filles de Marie) om gratis onderricht te geven aan arme jongens, resp. meisjes. Daarnaast bleven de gewone armenscholen ook nog actief, zij het op kleinere schaal. Geheel dit onderwijs telde in 1836 956 en in 1840 1490 leerlingen. Het programma omvatte lezen en schrijven van Nederlands en Frans en rekenen.

Daarnaast richtte het Bureau van Weldadigheid sedert de Franse periode ook wezenonderwijs in. Het aantal leerlingen werd volgens het nieuwe reglement (1835, resp. 1837) beperkt tot 39 weesjongens en 50 meisjes.

Het programma van dit beperkte wezenonderwijs omhelsde, zoals voor het armenonderwijs, Nederlands, Frans, lezen, schrijven, rekenen (met vooral het tiendelig stelsel). Het onderricht was hier echter beperkt tot één uur per dag; daarbuiten moest er gewerkt worden. Op 19 juli 1839 werd aan de reglementen toegevoegd dat de wezen enkel Frans mochten spreken in het *Hospice*. De considerans luidde als volgt: „Attendu que l'instruction de la langue française en Belgique est de la plus grande utilité par le voisinage de la France et des Wallons avec lesquels nous sommes liés d'intérêt relatif au commerce, etc.; Attendu que les enfants ne parlent à l'hospice que la langue flamande et qu'il est de

35. VAN GOETHEM, dl. 1, p. 212, 230-231, 236-238; dl. 2, p. 29.

36. Volgens de *Feuille d'Annonces de l'Arrondissement de Louvain* (1836-41) sprak men in de hogere en lagere rechtbanken, tot in de politierechtbank toe, Frans (16 juli 1837, 12 jan. 1840). Eind 1841 verspreidde het *Louvainisch Blad* (1841-44) het gerucht dat een advocaat in het Nederlands zou pleiten; dit zou een primeur zijn volgens de krant (5 dec. 1841).

l'intérêt des enfants qu'on leur apprenne à parler français''³⁷. Om dit te controleren gingen lijsten rond, waarop degenen die dit niet naleefden, aange-merkt werden; na tien opmerkingen volgde een sanctie. Voor de weesjongens werd de recreatie ingetrokken voor één dag; de weesmeisjes moesten een deel van hun verdiende geld afstaan. Of deze praktijken ook in het armenonderwijs voorkwamen, weten we niet. Maar rekening houdend met de massa leerlingen die de armenscholen in vergelijking met de wezenscholen te verwerken kregen, lijkt dit weinig waarschijnlijk.

Het privé-onderwijs was in handen van een particulier of van een geestelijke congregatie. Het aantal van deze scholen bedroeg in deze periode 30 à 35 met elk gemiddeld een 40-tal leerlingen.

In de meeste stonden Nederlands en Frans op het programma; in verschillende meisjesscholen nam handwerk een belangrijke plaats in. Een belangrijke instelling was o.a. het Paridaens-instituut, een meisjesspensionaat dat begin 1834 154 leerlingen telde. Het was van belang, omdat, aldus de geschiedschrijver Van Even, „la plupart de nos mères de famille, tant dans la haute société que dans la bourgeoisie ont passé par l'Institut Paridaens''³⁸. Het programma bevatte lezen, schrijven, spraakkunst en spelling van het Frans en het Nederlands, wiskunde, aardrijkskunde, geschiedenis en handwerk. Ook de onderwijzer van de vroegere rijkslagere school uit de Hollandse periode, Ensink, hield een privé-school, met matig succes.

Er was ook een rijkschool in Leuven, een *école primaire modèle du gouvernement*, opvolgster van de Hollandse rijkslagere school. Reeds in juni 1831 bepaalde het stadsbestuur dat methode, taal en principes moesten veranderen³⁹. Hoofdonderwijzer werd De Meulder, gewezen onderwijzer te Nijvel (vanaf nov. 1832). Na enkele jaren werd hij opgevolgd door de Fransman Lacenaire, onderwijzer te Brussel. In het programma vindt men o.m. Frans en Nederlands; in de avondklas, die voorbereidde op het middelbaar onderwijs, werd daarenboven nog Duits gegeven. Begin 1834 had de school 106 leerlingen; daarnaast zaten er nog 30 leerlingen in de normaalschool die verbonden was aan de instelling. Als modellschool werkte zij met bekwame leerkrachten en had zij een zekere kwaliteit, want zij was sedert het begin de grootste onder de betalende jongensscholen⁴⁰.

Het totale aantal leerlingen in het lager onderwijs evolueerde van een 2300-tal in 1833 naar ongeveer 2900 in 1841. Enkele honderden jongens en meisjes bleven nog verstoken van (kosteloos) onderwijs. De geletterdheid was wel geste-

37. G.-J. SERVFRANCKX. *Mémoire historique et statistique sur les hospices civils et autres établissements de bienfaisance de la ville de Louvain*. Leuven, 1843-1844, p. 107, 156.

38. E. VAN EVEN. *Louvain dans le passé et dans le présent*. Leuven, 1895, p. 632.

39. Stadsbestuur aan gouverneur van Brabant, 7 juni 1831; SAL. Mod. Arch. Bourgmaster et échevins. Résolutions, 1831.

40. In de beheerraad zetelde de arrondissementscommissaris, de katholieke edelman de Man d'Attenrode samen met o.m. burgemeester Van Bockel.

gen, maar vooral in de jaren 50 zou de stijging significant worden; toen bedroeg de geletterdheid 74 % bij de mannen en ongeveer 50 % bij de vrouwen. Het onderwijs in de meeste scholen was georiënteerd op het godsdienstonderwijs; over de kwaliteit van het taalonderwijs moet men geen illusies koesteren, enkele uitzonderingen niet te na gesproken. Zo bv. de belangrijke school van de Broeders van Liefde, die op de prijsuitdeling aan het eind van het schooljaar vanaf 1839 jaarlijks een Franse en Nederlandse dialoog door enkele van haar leerlingen kon laten opvoeren⁴¹.

De enige middelbare school te Leuven vóór 1842 was het stadscollege. Een wetelijke regeling voor het middelbaar onderwijs zou pas in 1850 volgen; tot dan bleef het volledig vrij. Het stadscollege bevond zich in een netelige toestand: van 124 leerlingen in 1830-31 zakte het aantal naar een dieptepunt van 62 in 1834-35. De nieuwe beheerraad van het college ontdeed zich op grond van het besluit van het Voorlopig Bewind van 22 oktober 1830 van de leergangen in de „Hollandse taal” en van de voorbereidende *Nederduytsche klasse*. Het onderwijs werd herleid tot een vijfjarige cyclus zonder voorbereidend jaar; op het programma stonden Latijn, Grieks, Frans, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde en godsdienst; Nederlands was enkel voorzien in de laagste klassen, nl. in het vijfde en het vierde jaar, Frans werd onderwezen in alle jaren; Duits en Engels waren facultatief. In het schooljaar 1831-32 werd het vak Nederlands zelfs alleen maar in het vijfde jaar onderwezen. Vanaf het volgende schooljaar gold volgende regeling: in het vijfde jaar werden vijf uur besteed aan de *langue maternelle* — dit werd geëxpliciteerd als Frans én Nederlands samen — op een totaal van 19,5 u. per week; in de hogere jaren kwam enkel Frans aan bod, nl. drie uur op een weektotaal van 21 tot 22,5 u. Ook inhoudelijk was het vak Nederlands duidelijk verschrompeld: in 1830-31 stijloefeningen en grammatica voor het vijfde jaar en in het vierde jaar een overzicht van de *littérature flamande*; na 1831 stelde men zich tevreden met Franse auteurs; zo gold in augustus 1835 en 1836 de Nederlandse vertaling en uitleg van een stuk van Fénelon als examen voor het vak Nederlands.

Het Nederlands werd als *vak* dus sterk teruggedrongen in het stadscollege, maar wat met het Nederlands als *voertaal*? In de meeste colleges werd vermoedelijk na een overgangperiode van tweetaligheid overgeschakeld naar het Frans, in sommige bisschoppelijke colleges naar het Latijn. Zoals van bij de

41. J. GABRIELS. *Geschiedenis van het lager onderwijs en het analfabetisme te Leuven, 1780-1850. Bijdragen*. Onuitgeg. lic. verhand. Mod. Gesch. K.U. Leuven, 1966, p. 40, 175-176, 185-193, 201-211, 216; J. WARNANTS. *Analfabetisme en Lager Onderwijs te Leuven (1842-1900)*. Onuitgeg. lic. verhand. Mod. Gesch. K.U. Leuven, 1970, p. 119, 126, 129; VAN EVEN, p. 621-622, 627; SERVIRANCKX, p. 82, 98, 145, 248-251; SAL. Mod. Arch. Niet-geïnv. bundel 1834 (onderwijsstatistiek van 1833); SAL. Mod. Arch. Nr. 7727, 3747; *Journal des Petites Affiches de l'Arrondissement de Louvain (JPA)*, 15 sept. 1839, 30 aug. 1840, 20 sept. 1840, 12 sept. 1841.

oprichting tot in 1823 het Frans de voertaal in het Leuvense stadscollege was geweest, zo werd wellicht zekere tijd na 1830 die traditie hernomen, eventueel met uitzondering van het godsdienstondericht en van de laagste klas. Ook de verfransing van het merendeel van de handboeken, die vòòr 1830 alle Nederlandstalig waren, wijst in die richting. Wel werd in 1831-32 nog een „Grieks leesboek door Jacobs” gebruikt, wat kan wijzen op een tweetalige overgangperiode⁴². Deze geleidelijke herneming van de traditie werd o.a. beïnvloed door de benoeming van Nederlandsonkundige leerkrachten. Over de taalkennis van nieuwe onderwijzers zoals Hermans (vanaf mei 1832) of Lebrun (september 1834) is echter niets bekend. Een andere factor kon het binnentreden zijn van Nederlandsonkundige leerlingen in het vijfde jaar. Vòòr 1830 kregen deze nog een grondig onderricht in het Nederlands in het voorbereidend jaar, nadien niet meer. Van 1834-35 dateren onze eerste gegevens. Toen waren van de amper 62 leerlingen zowat 85 % Vlaming, hoofdzakelijk uit Leuven, er waren zes Walen en drie Brusselaars. De Nederlandsonkundigheid van enkele leerlingen en van bepaalde leerkrachten, eventueel gekoppeld aan een bewuste zet van de beheerraad en het leraarskorps, leidde vermoedelijk na enkele overgangsjaren tot de verfransing van het stadscollege⁴³.

Een overeenkomst tussen het stadsbestuur en de universiteit (d.d. 14 aug. 1837) maakte van het stadscollege een door de universiteit gepatroneerd katholiek college. Bestuur en benoemingsrecht kwamen voortaan toe aan de universiteit, het stadsbestuur zorgde voor de financiering. In oktober 1838 werd het vernieuwde college geopend onder de naam *Collège de la Haute-Colline* of Hoge Heuvel-college. Directeur werd G.-J. Pitsaer, voordien onderpastoor te Nijvel⁴⁴. Van 1838 tot 1850 werd het stadscollege dus gesuperviseerd door de universiteitsrector, mgr. De Ram, en sloot het bijgevolg rechtstreeks aan bij het hoger onderwijs, dit in tegenstelling tot de echte bisschoppelijke colleges, die veeleer een voorbereiding waren op het priesterschap. Zulks zou uiteraard het onderricht en de methodes in het Leuvense college beïnvloeden⁴⁵.

42. Een bediende somde enkele boeken op die hij zijn zoon moest bezorgen: de „Dictionnaires de Noël”, de „Elemens de la Grammaire latine”, „Viris illustribus urbis Romae”, de „Fables de la Fontaine”, het „Grieks leesboek door Jacobs”, de „Geographie par Letellier”; in dit lijstje was er dus nog maar één Nederlands handboek; SAL. Mod. Arch. Nr. 11308 (brief d.d. 3 april 1832).

43. SAL. Mod. Arch. Niet-geïvent. bundel 1834 (brief d.d. 5 nov. 1834); SAL. Cuv. Nr. 11296, 11179 (17 sept. 1831, 19 sept. 1832); SAL. Mod. Arch. Nr. 7716, 3375; L. WILS. *Een te onderzoeken punt: het taalregime en het moedertaalonderricht in ons middelbaar onderwijs, kort na 1830*, in: *Vrijheid en Recht*, V, 3 (1954) 51; M. DE VROEDE. *Onderwijs en opvoeding in de Zuidelijke Nederlanden 1815-circa 1840*, in *AGN*, 11 (1983) 141.

44. G. Pitsaer werd tot priester gewijd in 1833 en was tot 1837 onderpastoor te Nijvel; na de opheffing van het Hoge Heuvelcollege (1850) zou hij pastoor-deken worden te Waver. Cfr. L. GEVERS. *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging. Dokumenten uit kerkelijke archieven over taalregime en vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs, 1830-1900*. Leuven-Parijs, 1980, p. 79.

45. Voor de 5 volgende alinea's baseren we ons — behoudens andere verwijzing — op GEVERS, p. 43-47, 49, 81-82, 97-99; WILS. *Een ...punt*, p. 52-53; VAN EVEN, p. 626; *Ville de Louvain*.

Dat het Hoge Heuvel-college een succes was, getuigen de leerlingenaantallen. Gedurende de periode 1838-1850 waren er gemiddeld 157 leerlingen, een stijging van 64 % ten opzichte van het vroegere gemiddelde. Een deel van het regentenkorps, zoals Lebrun als retoricaleraar en A. Deneef als regent van het vijfde jaar, bleef aanvankelijk behouden evenals het principe van de vijfjarige cyclus. Toch werden de leerkrachten, vooral de taalleraren en onderregenten, regelmatig vervangen en werd anderzijds de onderwijscyclus uitgebreid met een voorbereidend jaar vanaf 1839-40 en met een zesde jaar vanaf 1843-44, m.a.w. er kwam opnieuw een zevenjarige cyclus zoals vòòr 1830.

Hoe zag het programma van het Hoge Heuvel-college eruit? In een antwoord op een circulaire van kardinaal Sterckx, waarin deze navraag deed over de vakken, methode en dergelijke in de colleges van het aartsbisdom, onderscheidde Pitsaer in april 1840 hoofdvakken: godsdienst, Latijn, Grieks, Frans en wiskunde, bijvakken: geschiedenis, aardrijkskunde, mytologie, literatuurgeschiedenis en Nederlands en facultatieve vakken: Duits, Engels, boekhouden, tekenen, rechtlijnig tekenen en muziek. Over het aantal uren dat aan ieder vak besteed werd, sprak hij zich niet uit. Dit betekent echter niet dat deze hoofden bijvakken in alle jaren onderwezen werden. Vanaf het voorbereidend jaar tot en met het derde jaar werden de vakken godsdienst, Latijn, Grieks, Frans, wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde en Nederlands gegeven: in het tweede en eerste jaar viel dit laatste ook weg, maar in de retorica kwam er literatuurgeschiedenis bij. Bovendien vragen we ons af of het Nederlands, dat dus tot en met het derde jaar onderwezen werd als bijvak, niet een facultatief vak was, dat de leerlingen naar keuze konden volgen. Uit een rapport van een leerling van het vierde jaar (schooljaar 1840-41) en van het derde jaar (1841-42) bleek dat slechts een deel van de klas Nederlands volgde, resp. 18 op 29 (62 %) en 13 op 22 leerlingen (59 %) ⁴⁶.

De moderne talen, wiskunde en tekenen werden opgedragen aan afzonderlijke titularissen. Frans werd in 1838-39 gegeven door de retoricaleraar Lebrun, vanaf 1839-40 door poësisleraar A. François, vanaf 1841-42 door A.-J. Namèche, die Lebrun als retoricaleraar in 1839 opvolgde en die in 1872 nog universiteitsrector zou worden, en vanaf 1844-45 door professor L.J. Hallard. Nederlands werd aanvankelijk onderwezen door priester K.J. Bogaerts en vanaf 1843-44 door N. Van Diest, resp. voorzitter en lid van het Vlaamse studentengenootschap „Met Tijd en Vlijt”. Als handboeken gebruikten ze werken van kanunnik Jan David, de vlaamsgezinde professor in de Nederlandse taal- en letterkunde aan de Leuvense universiteit. Norbert Van Diest werd in 1844-45 tevens retoricaleraar en principaal van het college. Van de Leuvense rederijkerskamer

Rapport sur l'administration..., 1837 & 1838. Leuven, s.d.; *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, 1839-1850.

46. SAL. Mod. Arch. Nr. 7716.

„De Roos” kreeg hij het erelidmaatschap aangeboden. Bij zijn begrafenis in 1850 zei een vertegenwoordiger van deze vereniging in een redevoering: „Hy stelde er zyn genoeg in zyne leerlingen niet slechts tot verlichte burgers maar tevens tot echte vaderlanders op te leiden; neen, by het onderwys vergat hy onze tael en letterkunde niet. Gy kunt het getuigen, gy kweekelingen van het stedelyk Collegie... met welke gevoelens uw lettervader omtrent de moedertaal bezielde was”⁴⁷.

Terwijl het belang van het vak Nederlands in vergelijking met vroeger toenam en er een vlaamsvoelende geest in het college bestond, zette de verfransing van de voertaal zich echter door. Dat was de politiek van de aartsbisschop en zijn raadgevers; het Frans waarborgde een verzorgde opvoeding, die de leerlingen op het maatschappelijk leven voorbereidde⁴⁸. Voor bepaalde vakken bleef het Latijn als voertaal — overeenkomstig een Ancien Régime-traditie — bestaan, maar in april 1840 antwoordde Pitsaer op de vraag in welke taal de (grammaticale) regels onderwezen moesten worden, het volgende: „Dans la langue la plus familière à la généralité des élèves: une langue morte ne paraît pas être convenablement admissible”. Wellicht betekende dit in de praktijk een tweetalig stelsel. De optiek van Pitsaer was dezelfde als die van de directeurs van de twee colleges van Mechelen, die in een brief aan Sterckx (d.d. april 1841) het begrip *lingua vernicula* of moedertaal opvatten als „de taal die de leerlingen in het dagelijks leven spreken” en dus openlieten of dit nu Nederlands of Frans was; zo ook kon de bovenstaande omschrijving van Pitsaer beide kanten uit. Een tweetalig stelsel dus, maar dan toch met een steeds grotere nadruk op het Frans. Dat bewijzen de bijzondere verhouding van het college t.o.v. de katholieke universiteit en de inrichting van een voorbereidend jaar in 1839-40 om de Franse taalkennis van Fransonkundige leerlingen op te drijven; in het eerste jaar van haar oprichting werd in die voorbereidende klas zelfs geen Nederlands onderwezen, nadien wel.

Als voertaal van het onderwijs nam het Frans de bovenhand op het Nederlands en het Latijn en dit was nog meer het geval als gebruikstaal tijdens de recreaties. Op 17 maart 1843 antwoordde Pitsaer over deze kwestie aan Sterckx: „(...) Pour nous, qui n'avons en général que des jeunes gens qui se destinent aux études académiques et qui plus tard devront se servir plus particulièrement du français, il est nécessaire que nous leur imposions le français pour qu'ils corrigent leur prononciation, évitent les barbarismes et les flandricismes et obtiennent une certaine aisance pour s'exprimer correctement dans cette langue”. De

47. JPA, 1 dec. 1850. Cfr. ook (51).

48. „Il n'est personne, pour peu qu'il se soit plus ou moins occupé de l'enseignement de nos collègues, qui ne comprenne combien il est important pour les jeunes gens de faire une étude toute spéciale de la langue dans laquelle il seront appelés un jour à s'exprimer, quelle que soit la position sociale qu'ils occupent”, aldus de katholieke *Journal des Petites Affiches* bij de inrichting van een nieuwe cursus in het college, nl. *rédaction française*. Cfr. JPA, 27 april 1845.

leerlingen moesten dus correct en vlot Frans leren spreken. Ook dit was een bewijs van de „moderne” zienswijze van het Leuvense college, modern in de zin althans van aandacht voor de moderne talen, met name het Frans; daartegenover stond de „klassieke” zienswijze van nog een heleboel colleges die het Latijn koesterden. Typerend voor de onderlinge verhouding tussen het Latijn, het Frans en het Nederlands was het aanbod van de leerlingen op de prijsuitdeling aan het eind van het schooljaar. In 1839 werden een Latijnse redevoering, een Duits verhaal, een Engelse en een Nederlandse fabel en een Frans gedicht gebracht, maar vanaf 1840 werden er steevast een Latijnse en een Franse redevoering plus een Nederlands en een Frans stukje voorgedragen. Tot 1850 veranderde dit nagenoeg niet: het klassiek onderricht bleef zeer belangrijk, maar door de verfransing van de voertaal kwam het Frans op kop, terwijl het Nederlands als vak niet verwaarloosd werd⁴⁹.

Evaluatie

De taalpolitiek van Willem I stond vanaf 1828 onder schot: het petitionnement van eind 1829 zou in Leuven steun vinden bij de bestaande oppositie tegen de regering. De taalgrief was in dit petitionnement vrij belangrijk. Als toewijding hierop volgden de taalbesluiten van 1829-30, maar ze veranderden nauwelijks iets. In en na de Belgische revolutie werd geleidelijk teruggekeerd naar de traditie, naar de toestand van vòòr 1823. De herverfransing van het stadsbestuur was nagenoeg volledig na 1833; een uitzondering vormde — voorzover we konden nagaan — een vereiste Nederlandse taalkennis van het personeel. Ook het Leuvense rechtswezen werd opnieuw verfranst. Pas door de grote taalwetten van 1921 en 1932 zou er in Leuven een effectieve overschakeling naar het Nederlands volgen.

De herverfransing gebeurde met steun van boven en onder. Naast de lange Franstalige traditie, de anti-Hollandse reflex en de negering van het principe van bestuur in de volkstaal speelden ook specifiek-stedelijke omstandigheden mee. Zo o.m. het aan de macht komen van een totaal nieuw bestuurskader, dat om zijn revolutionaire gezindheid te bewijzen het Frans invoerde. Zou Leuven als Belgischgezind bastion in 1832 niet beloofd worden met een erevaandel door „la patrie reconnaissante”? Ook speelde de verfransende invloed mee van Brussel, hoofdstad van de jonge staat, op de omliggende steden en inzonderheid op Leuven, de dichtstbijgelegen arrondissementshoofdplaats. Geheel deze toestand werd nog bestendigd door de gemeentelijke autonomie: terwijl deze onder het Ancien Régime de primauteit van het Nederlands in de ge-

49. JPA, 1839-1850.

meenten verzeekerde, had zij na 1830 een averechts effect. Zij bracht in de steden een verfranste burgerij aan de macht, die verkozen was door een select kiezerscorps⁵⁰.

Dat Leuven tot 1842 door katholieken bestuurd werd en na dato door liberalen, veranderde aanvankelijk niets aan de graad van verfransing. Als rijke handelaars, renteniers en beoefenaars van vrije beroepen vertegenwoordigden de bestuurders de leidende klasse van de Leuvense bevolking en vertoefden zij in een dominant Franstalig sociaal-cultureel milieu. Wij hebben ons hier beperkt tot het voortgezet onderwijs, h é t onderwijs van de burgerij, dat overwegend Franstalig was (van verfransing via het lager onderwijs kon er in deze periode nauwelijks sprake zijn). Na een tweetalige tussenfase werd in het middelbaar onderwijs opnieuw aangeknoopt bij zijn Franstalig verleden. Dit betekende dat de generaties burgerskinderen, die na 1830 voorgezet onderwijs genoten, opnieuw merendeels in het Frans opgeleid werden. In Hoge Heuvel-college (tot 1850) konden zij nog de positieve invloed ondergaan van een vlaamsvoelende geest, omdat het leraarscorps het Nederlands bleef cultiveren als waarborg voor het behoud van godsdienst en moraliteit. Een der leerlingen was Lodewijk Willem Schuermans (°1821, Kampenhout), die nadien als student, wellicht door toedoen van zijn leraar Nederlands Bogaerts, die voorzitter was van „Met Tijd en Vlijt”, ook lid zou worden van dit letterkundig studentengenootschap en in 1842 betrokken zou zijn bij de oprichting van de rederijkerskamer „Het Kerssouwen”. Als parochiepriester zou hij vanaf 1851 zich opnieuw inspannen in het studentengenootschap, vanaf 1866 als proost in de rederijkerskamer en vanaf 1875 als stichter en actiefste bestuurslid van het Davidsfonds⁵¹.

Eburonenlaan 30
3030 Heverlee

50. *Vlaamsche Commissie. Instelling, beraedslagingen, verslag,...* Brussel, 1859, p. 104; PRAYON VAN ZUYLEN, p. 140; H.J. ELIAS. *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte 1780-1914*. Antwerpen, 1963-1965, dl. 2, p. 17.

51. Cfr. L. WILS. *Honderd jaar Vlaamse beweging*. Dl. 1: *Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*. Leuven, 1977, p. 67; E. VAN EVEN. *Lodewijk-Willem Schuermans*, in: *Jaarboek van de KVATL*, 7 (1893), 80-95.